

lad- och konfektyrfabrikantföreningens u. p. a., Stockholm, årsmöte den 25 maj 1954. [Omslag.] [Kolofon:] Linköping 1954. (Linköpings tryckeri AB). 16 s.

Källor o litt: E Bommenel, Sockerförsöket: karieexperimenten 1943–1960 (2006); Cloetta: 150 år 1862–2012, ed K Christoffersson (2012); K Forsberg, Gusums bruks historia 1653–1953 (1953); M Hagsten o A Löfgren Ek, Tag det rätta tag Ljungsbro: ett socialvisionärt samhälle? (1997); A Karlsson, Far och son som industriledare, samhällsbyggare och medmänniskor (Kyrkbacken: församlings-tidning för Vreta kloster... 2015, nr 4); C Morgansdotter Blomsten, Chokladstaden Ljungsbro (2007); A o M Nydén, Folkhem på marknadens villkor (Företagsminnen 2014, nr 2); U Sköld, Hårt styrt företag nu inför skiljevägen (SvD 10 juli 1973); Svensk bankmatrikel 1935–1961 (1961); Theobroma cacao: utgiven i anledning av Cloettas 75-årsjubileum (1948). – Art:ar i Aftonbladet 27 april 1973, DN 14 okt 1920, 14 sept 1965, 25 mars 1966 samt SvD 16 maj 1970. – Nehr i DN 9 juni 1979. – Muntl meddel från S:s son Olof S.

*Anders Johnson
Lena Milton*

Svengtren, Johan, f 4 nov 1818 i Berg, V Göt, d 22 feb 1905 i Eskilstuna. Föräldrar: bonden Sven Johansson o Maria Jonsdotter. Studier vid Skara elementarläroverk 33–34, skrivbiträde hos skogsombudsmannen S Beckmarck, d:o hos fabrikören C Zetterberg, Eskilstuna, maj 36, förest för dennes smideshandel 38–52, övertog Zetterbergs fabriksrörelse 3 jan 53, principal i Eskilstuna sparbank 53, kassör där 80–98, led av styr för Eskilstuna kanalbygge 55–60, ordf i stadens sundhetsnämnd juli 58, i stadsfullm 2 dec 62–66, v ordf där, grundare av Eskilstuna jernmanufaktur ab 24 mars 68, direktör där till 31 dec 78, därefter led av dess styr, led av styr för Målarprovinsernas enskilda banks avd:kontor i Eskilstuna 80.

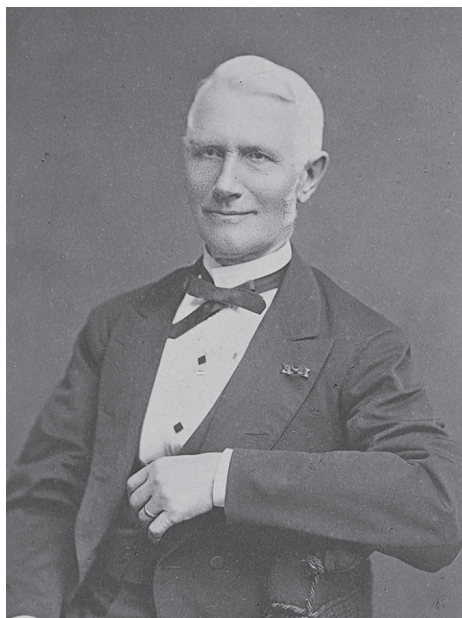
G 17 nov 1844 i Eskilstuna m Fredrika Wilhelmina Husberg, f 22 sept 1809 där, d 19 juni 1883 där, dotter till borgaren o skomakaren Carl Peter H o Eva Grönstrand.

S var bondson och föddes i Bergs församling en knapp mil norr om Skövde där han som äldst av sju syskon växte upp på gårdarna Smedstorp och Stubberud. Hösten

1833 och våren 1834 studerade han på elementarläroverket i Skara. S hade läshuvud men det fattades medel till att fortsätta skolgången. Han biträdde fadern med gårdens skötsel, men hade under studietiden lyckats skaffa sig en välgörare i kommerserådet och sidenfabrikören Carl Johan Schönherr (bd 31). Genom dennes förmedling flyttade S 1836 till Eskilstuna för att gå i tjänst hos förläggaren och smidesfabrikören Christopher Zetterberg. Hans korrespondens med föräldrarna i Västergötland i samband med flytten ger en livlig rundmålning av fristaden med sina supiga smeder och sin bråkiga hantverkskultur. Den ger också ett rörande porträtt av en ung mans första osäkra kliv ut i världen.

Zetterberg hade 1806 grundat sin firma i två hyrda sliphus och i likhet med flera andra inom Eskilstunaindustrin under 1800-talet fungerade han både som förläggare och fabrikör. Den senare verksamheten växte särskilt efter det att han fått burskap som handlande 1813. I boden såldes olika smidesprodukter, särskilt knivar och lås. Till viss del bedrevs även grossistverksamhet, särskilt på Stockholm. En specialitet, som bl a inköptes av kronan, var sablar och andra klingvapen. S började som medhjälpare till kassören men avancerade snart till ordinarie. Efter hand blev han ansvarig för rörelsen i dess helhet och då Zetterberg 1852 avled köpte S firman för 73 000 rdr riksgälds. Hans eget kapital belöpte sig endast till 6 000 rdr. Att risktagandet varit välgrundat visade sig redan under första året då verksamheten omsatte 114 000 rdr och hans egen smidesproduktion hade ett värde av 31 000 rdr. Under 60-talet blev S stadens störste förläggare av smidesprodukter med ett stort sortiment av knivar, fickknivar, saxar och andra produkter från de många små smidesverkstäderna. Tonvikten låg under lång tid på förlagsverksamheten.

En viktig bakgrund till rörelsens ombyggnad till aktiebolag var 60-talets nedgång som nådde sin kulmen under nödåren 1867–68. Ökad internationell konkurrens parad med den omoderna förlagsverksamheten och de svåra nödåren drabbade stadens smidesindustri hårt. Det var uppenbart att en förändring var nödvändig. Förlagsverksamheten och den egna försälj-

JOHAN SVENGREN
KB

ningen i minut- och grosshandel växte visserligen men den egna produktionen började ta överhanden. 1867 avled dessutom Christopher Zetterbergs änka, som tecknat en större summa i borgen för S, och skulden till dödsboet drev honom allt närmare konkursen. Mot denna bakgrund grundade han följande år Eskilstuna jernmanufaktur ab (Jernbolaget). Smidesfabriken hade vid övertagandet 1852 sammanlagt 57 arbetare; vid bolagsbildandet hade antalet ökat till 69. 1873 förvärvades Tunafors bruk med vattenfall – vattenkraften i Eskilstuna fristad var en av förutsättningarna för den nya satsningen – där en ny stor fabrik byggdes, avsedd särskilt för tillverkning av bordsknivar som kom att bli något av bolagets signum.

Jernbolaget var den första firman i Eskilstuna som på allvar tog steget från hantverk och manufaktur till renodlad fabriksindustri. Det blev dessutom det första aktiebolaget bland Eskilstuna fristads små och oftast familjebaserade företag, något som väckte uppseende i den traditionspräglade smidesstaden. Jernbolaget var dock inte det första

industriella aktiebolag som bildades i Sverige. Lagen om aktiebolag med ”begränsad skyldighet” – vilket innebar att ägarna inte längre var fullt ansvariga och vid en eventuell konkurs inte behövde riskera alla sina privata tillgångar – hade tillkommit redan 1848, men det var först efter 1862 och en modernisering av konkurrenslagstiftningen som grundandet av aktiebolag satte fart på allvar.

Vid sidan av sin verksamhet som industriell pionjär, företagsledare och entreprenör tillhörde S fristadens äldste fram till dess avskaffande 1862 och blev den förste ordföranden i stadsfullmäktige efter reformen. Han satt i styrelsen för det viktiga kanalbygget som förenade Hjälmaran med Mälaren via en förlängning av Eskilstunaån. Han var en ivrig främjare av Eskilstuna sparbank, grundad 1827, och satt i dess styrelse. S var därtill ordförande i sundhetsnämnden från 1858 och hade många andra lokala uppdrag. Han erhöll 1866 Vasaorden.

I tidens patriarkala anda månade S om företagets arbetare även under deras fritid. Han grundade 1861 ett arbetsplatsbibliotek och i augusti samma år bjöd han alla anställda med hustrur, sammanlagt 120 personer, på utflykt med ångbåt till Strömsholm. Då en av de anställda tilldelades Patriotiska sällskapets medalj arrangerade S en fest för honom och arbetskamraterna. Fest för hela företagets personal blev det efter representationsreformens framröstande i december 1865. Den inleddes med att S förklarade reformens ”betydelse för hvarje svensk man, från den högt uppsatte ned till arbetaren, hvarefter han föreslog en skål för konungen, hvilken skål åtföljdes av folksången” (Göteborgsposten 3 jan 1866).

S:s äktenskap med Wilhelmina Husberg var barnlöst. I enlighet med makarnas testamente skänktes pengar till stadens barnkrubba, inrättningen Frivilliga fattigvården och en arbetsinrättning för personer tillhörande staden ”hvilka uppträda med bettleri” så att de skulle kunna hänvisas till annat arbete. En större summa donerades också till ”Eskilstuna Manufakturens befrämjande och uppmuntran”.

S var en brevskrivare av stora mått. Senare i livet författade han även en retro-

spektiv skildring av Eskilstuna vid tiden för hans ankomst dit, som ger en detaljerad bild av förhållandena i ”smedstaden” strax före industrialiseringen. En liten rest av denna värld dröjde sig kvar i S:s företag – i en nekrolog framhölls visserligen att ”för smidesfabrikationens utveckling till storindustri inom Eskilstuna var han en af banbrytarna” (SvD), men intill sin död hade S en butik i bolagets gård på Kungsgatan där han bedrev försäljning i minut av finare smidesvaror.

S:s arkiv (korrespondens o fotografier) i Eskilstuna stadsmuseum.

Källor o litt: Eskilstuna rådhusrätt o magistrat (F 2:40), ULA; H Källén, En västgöte kommer till stan (opubl ms, 1966, Eskilstuna stadsarkiv).

G Ekerot, Eskilstuna Jernmanufaktur aktiebolag: strödda anteckningar ur dess äldre och nyare historia (1902); Eskilstuna historia, 3 (2002); Eskilstuna stads sparbank 1827–1902 (1902); H Hallström, Eskilstuna sparbank 1827–1927 (1927); K Hellberg, Eskilstuna genom tiderna, 3 (1938); L Magnusson, Den bråkiga kulturen: förläggare och smideshantverkare i Eskilstuna 1800–1850 (1988); O H Wermelin, Eskilstuna Jernmanufaktur aktiebolag 1868–1943 (1943); dens, Johan Svengren kommer till Eskilstuna (Sörmlandsbygden, 12, 1943), s 33–44. – Art:ar i Aftonbladet 26 aug 1870; Göteborgs Aftonblad 8 jan 1903 o 14 mars 1905; Göteborgsposten 13 aug 1861, 3 jan 1866 o 31 mars 1868 – Nkr:er i Göteborgs Aftonblad 6 mars o SvD 24 feb 1905. – Klingsmide i Eskilstuna 1773–1950: historisk dokumentation (pdf, www.eskilstuna.se, 29 nov 2016).

Lars Magnusson

Svenke (före 1936 *Svensson*), **John Erik Kjell**, f 25 jan 1918 i Skara, d 29 sept 2014 i Sthlm, Engelbr. Föräldrar: stationsinspektören John Sigfrid Svensson o Ester Katarina Svensson. Studentex vid Skara h a l vt 36, inskr vid KTH:s fackavd för kemi o kemisk teknologi 5 sept 36, civ:ing:ex 22 juni 40, anställd vid Flottans skifferoljeverk 41–42, forskn:ingenjör o bitr lab:chef vid Bolidens gruvab 42–48, överingenjör vid ab Atomenergi 48–61, tekn lic vid KTH 11 febr 49, expert i utredn ang överinseende av lagstiftn om fyndigheter av uranhaltig mineral dec 57–dec 58, led av oljeskifferutredn mars 58–maj 61, av Statens råd för

atomforsk 59–64, ordf i Eurochemic, Belgien, omkring 60, tekn dir vid ab Atomenergis atomforsk:station i Studsvik okt 61–dec 72, led av expertgruppen för att leda utvecklingsarb på bilavgasområdet nov 65–april 74, VD för Sv kärnbränsleförsörjn (SKBF) jan 73–maj 83, expert i utredn om radioaktivt avfall (Aka-utredn) maj 73–maj 76. – IVA:s GM 60. – LIVA 68.

G 14 mars 1943 i Sthlm, Matt, m Brita Öhnell, f 30 sept 1920 där, Brännk, d 24 juli 1993 där, Västerled, dotter till l:e baningenjören Karl Gustaf Ö o Dagmar Berglund.

Sedan slutet av 1800-talet var det känt att grundämnet uran förekom i Sverige i stora mängder i de sk alunskifferarna i främst Västergötland och Närke. När Sverige åren efter andra världskriget började aspirera på att bli både en atomvapen- och en kärnkraftsnation kom dessa uranfyndigheter att tilldra sig stort intresse. Erik S kom att under sin tid vid ab Atomenergi bli en av nyckelpersonerna i detta arbete, liksom han senare som chef för SKBF spelade en central roll för att upphandla kärnbränsle och organisera hanteringen av avfallet.

S, som en tid under andra världskriget var anställd vid Flottans skifferoljeverk och sedan var forskningsingenjör vid Boliden, arbetade efter kriget med en licentiatavhandling i oorganisk kemi som dels behandlade förekomsten av uran i svenska alunskifferar, dels utvecklade en metod för extraktion av uran ur dem. Det gjorde honom intressant för det 1947 bildade ab Atomenergi, ett till fyra sjundedelar statligt bolag som hade till uppgift att utveckla civila atomreaktorer. Redan under bolagets första verksamhetsår värvade dess vd Sigurd Nauckhoff (bd 26, s 454) honom för att i en industrilokal vid Vinterviken bygga upp en försöksanläggning för extraktion av uran baserad på den metod som han utvecklat i sitt licentiatarbete. De totala urantillgångarna var i en internationell jämförelse mycket omfattande, och beräknades uppgå till 1 miljon ton. Men halterna var mycket låga, bara ca 200 gram per ton. Utmaningen var att utveckla metoder för att utvinna uran så effektivt och billigt som möjligt. Det handlade om allt från att ta fram mekaniska metoder för krossning och materialhantering till utvin-